

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
1								x
2								x
3								x
4								x
5								x
6								x
7								x
8								x
9								x
10								x
11								x
12								x
13								x
14								x
15								x
16								x
17								x
18								x
19								x
20								x
21								x
22								x
23								x
24								x
25								x
26								x
27								x
28								x
29								x
30								x
31								x
32								x
33								x
34								x
35								x
36								x
37								x
38								x
39								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
40								x
41								x
42								x
43								x
44								x
45								x
46								x
47								x
48								x
49								x
50								x
51								x
52								x
53								x
54								x
55								x
56								x
57								x
58								x
59								x
60								x
61								x
62								x
63								x
64								x
65								x
66								x
67								x
68								x
69								x
70								x
71								x
72								x
73								x
74								x
75								x
76								x
77								x
78								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
79								x
80								x
81								x
82								x
83								x
84								x
85								x
86								x
87								x
88								x
89								x
90								x
91								x
92								x
93								x
94								x
95								x
96								x
97								x
98								x
99								x
100								x
101								x
102								x
103								x
104								x
105								x
106								x
107								x
108								x
109								x
110								x
111								x
112								x
113								x
114								x
115								x
116								x
117								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
118								x
119								x
120								x
121								x
122								x
123								x
124								x
125								x
126								x
127								x
128								x
129								x
130								x
131								x
132								x
133								x
134								x
135								x
136								x
137								x
138								x
139								x
140								x
141								x
142								x
143								x
144								x
145								x
146								x
147								x
148								x
149								x
150								x
151								x
152								x
153								x
154								x
155								x
156								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
157								x
158								x
159								x
160								x
161								x
162								x
163								x
164								x
165								x
166								x
167								x
168								x
169								x
170								x
171								x
172								x
173								x
174								x
175								x
176								x
177								x
178								x
179								x
180								x
181								x
182								x
183								x
184								x
185								x
186								x
187								x
188								x
189								x
190								x
191								x
192								x
193								x
194								x
195								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
196								x
197								x
198								x
199								x
200								x
201								x
202								x
203								x
204								x
205								x
206								x
207								x
208								x
209								x
210								x
211								x
212								x
213								x
214								x
215								x
216								x
217								x
218								x
219								x
220								x
221								x
222								x
223								x
224								x
225								x
226								x
227								x
228								x
229								x
230								x
231								x
232								x
233								x
234								x

3.1 lentelė. Pietų Lietuvos akmens ir ankstyvojo žalvario amžiaus paminklai

Table 3.1. List of Stone and Early Bronze Age Sites of South Lithuania

- P – paleolitas Paleolithic
- M – mezolitas Mesolithic
- N – neolitas Neolithic
- Ž – žalvario amžius Bronze Age
- ?
- P-M – paleolitas–mezolitas Paleolithic–Mesolithic
- M-N – mezolitas–neolitas Mesolithic–Neolithic
- N-Ž – vėlyvasis neolitas–ankstyvasis žalvario amžius Late Neolithic–Early Bronze Age
- Ž – žalvario amžius Bronze Age
- ? – neišskus laikotarpis unclear time period

Kita svarbi ypatybė, apsunkinanti archeologinių paminklų lokalizavimą – esminiai gamtovaizdžio pokyčiai. Daugelio atlase nurodytų paminklų situacijos orientyrai yra pranykę be pėdsakų arba neatpažįstamai pakitę, todėl galimi atvejai, kai naujai aptiktu laikomas paminklas ir atlase nurodyta radimvietė yra tas pats archeologinis objektas. Ypač tai tikėtina Pietryčių Lietuvoje, kurioje akmens amžiaus gyvenvietės pradėtos kartografuoti jau XIX amžiuje.

Programos metu parengtame Pietų Lietuvos akmens ir žalvario amžiaus paminklų žemėlapyje nurodytos tikslios tų archeologinių objektų vietos, kuriuose lankėsi programos vykdytojai (3.1 pav., 3.1 lentelė). Kartu pažymėti ir anksčiau literatūroje bei dienoraščiuose minimi archeologijos paminklai, kurių lokalizacija nekelia abejonių. Be abejo, aplankyti visus „Lietuvos archeologijos atlase“ minimus objektus nebuvo galimybių, nes akmens amžiaus paminklų kartografavimas tebuvo viena iš sudėtinių programos dalių.

Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų paieškos bei kartografavimas nagrinėjamos teritorijos rytinėje ir vakarinėje dalyse kiek skyrėsi. Apžvelgus Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų tyrinėjimo istoriją, tenka konstatuoti, jog Pietryčių Lietuva susilaukė kur kas didesnio tyrinėtojų dėmesio nei Nemuno kairiakrantė Pietų Lietuvos dalis – pietinė Užnemunė. Dešniakrantėje Pietų Lietuvoje žinoma šimtai akmens amžiaus paminklų, tuo tarpu kairiakrantėje – vos kelios dešimtys, kurių daugumą aptiko straipsnio autorius. Pietryčių Lietuvoje dirbusi archeologų grupė (vadovas T. Ostrauskas) daugiau dėmesio skyrė anksčiau aptiktų paminklų vietoms patikslinti ir kultūrinio sluoksnio būklei nustatyti, taip pat ieškojo naujų paminklų. Užnemunėje dirbusi grupė (vad

Paskutinis ledynas, kurio pietinės ribos maždaug sutapo su pietrytinėmis Lietuvos sienomis, pradėjo trauktis apie 14 tūkst. m. pr. Kr. Per 3000 metų ledynas pasitraukė iš Lietuvos, palikdamas didžiulį priedėtinį vandens telkinį – Pietų Baltijos Biolingo jūrą, kuri pamažu suskilo į atskirus ežerus. Sausumoje ėmė plisti tundrinė augalija. Kol ledynas Skandinavijoje galutinai sutirpo, mūsų krašte vyravo nepastovus arktinis klimatas su atšilimo ir atšalimo laikotarpiais.

Pirmasis atšilimo laikotarpis – biolingas – prasidėjo XI tūkstantmetyje pr. Kr. (Burdukiewicz, 1986). Prie Merkio upės aptikti biolingo sluoksniai C-14 buvo datuoti 12715 ± 395 ir 11500 ± 400 b.p. Žiedadulkių analizės metodais jo sluoksnių pavyko aptikti ne vienoje Pietų bei Pietryčių Lietuvos vietovėje. Tuomet pirmieji medžiotojų būreliai ir galėjo pasiekti Pietų Lietuvą (Rimantienė, 1996). Palyginimui galime pažvelgti į situaciją Jutlandijoje (Danija), kurios gamtinės ir paleogeografinės sąlygos tuo metu buvo beveik tapatos Pietų Lietuvos sąlygoms. Prieš keliolika metų Jutlandijoje tebuvo žinomi paleolito paminklai, datuoti aleriodo antrąja puse ir vėlyvučiu driasu. Tačiau 9-ojo ir 10-ojo dešimtmečių archeologiniai tyrinėjimai atskleidė ne vieną vėlyvojo paleolito Hamburgo kultūros paminklą (Holm, 1993; Petersen, Johansen, 1993). Be to, šios kultūros radinių buvo aptikta ir senesniuose muziejų rinkiniuose. Kai kurie kaimyninių šalių tyrinėtojai pavienius strėlių antgalius iš Kašėtų ir Rudnios (P.Lietuva) bei iš Održino ir Priboro (Polesė) priskiria minėtai paleolito Hamburgo kultūrai ir jais remdamiesi kelia hipotezę apie šios kultūros buvimą Nemuno ir Dnepro baseinuose (Zaliznyak, 1989). Tuo tarpu pažvelgę iš arčiau, galime pasakyti, kad

C-14 BC	KULTŪROS	CHRŪNOZONOS	C-14 bp
0	BRŪKŠNIUOTOSIOS KERAMIKOS KULTŪRA	SUBATLANTIS	1000
1700	SENOJO ŽALVARIO AMŽIAUS K.	SUBBOREALIS (SB2)	3200
2800	VIRVELINĖS KERAMIKOS KULTŪRA	SUBBOREALIS (SB1)	4000
	NARVOS K. NEMUNO K.	ATLANTIS (AT2)	4400
	JANISLAVIČŲ KULTŪRA	ATLANTIS (AT1)	5300
	KUDLAJEVKOS KOMORNICOS K. KUNDOS K.	BOREALIS	6500
8690	SVIDRŲ K. IVAIRIOS PALEOLITO GRUPĖS	PREBOREALIS	8000
		ALERIODAS	9000
		ANKSTYVASIS DRIASAS	10000
			10800
			11800
			12200

3.2. pav. Lietuvos ankstyvosios priešistorės kultūrinė-chronologinė schema.

Fig. 3.2. The cultural-chronological scheme of early prehistory of Lithuania

nurodytieji du antgaliai iš Rudnios – tai atsitiktinės formos gremžtukų ar grandukų tipo dirbiniai, trečiasis gi – sunkiai tiksliau apibrėžiamo tipo antgalio dalis. Antgalių iš Kašėtų (kaip ir iš Polesės) forma greičiau primena kai kurių vėlyvojo Madleno stovyklaviečių radinius, tačiau jie nėra panašūs į tipiškus Hamburgo kultūros antgalius. Tai kadaise buvo pastebėjusi R.Rimantienė (Римантене, 1971). Jau pats šių antgalių – atsitiktinių radinių iš XIX a. pab. – XX a. pr. V. Šukevičiaus kolekcijos – pobūdis neleidžia daryti platesnių išvadų. Mūsų nuomone, Hamburgo kultūros arealas vargu ar galėjo siekti taip toli nuo jo centro Šiaurės Vokietijoje esančius Nemuno ir Dnepro baseinus. Taigi Pietų Lietuvos apgyvendinimas biolingo laikotarpiu šiuo metu lieka dar neišspręsta problema ir tebelaukia savo tyrinėtojų.

Sąlygos nuolat gyventi Lietuvoje susidarė antrojo poledyninio atšilimo – aleriodo – metu (3.2 pav.). Klimato atšilimas priviliojo iš pietinių sričių mažas įvairių vėlyvojo paleolito kultūrų gyventojų bendruomenes, patraukusias į šiaurę paskui šiaurės elnių kaimenes. Vėlyvojo paleolito medžiotojai įkurdavo trumpalaikes stovyklas ant aukštų upių terasų, todėl ypač retai pavyksta surasti stovyk-

lavietes su išlikusiu kultūriniu sluoksniu. Dažniausiai apie stovyklavietės vietą ir pobūdį tenka spręsti tik iš pasklidusių titnaginių radinių.

Pietų Lietuvos vėlyvajame paleolite tyrinėtojai išskiria 2 pagrindines kultūrų grupes: Pabaltijo Madleno ir Svidrų. Tyrinėtojai Pabaltijo Madleno vardu apibrėžia stovyklavietes, kurių titnaginių dirbinių kompleksuose yra radinių, panašių ar net tapačių Šiaurės Vokietijos ir Pietų Skandinavijos Liungbiu-Bromės ir Arensburgo kultūrų dirbiniams. Tačiau kultūrų pavadinimų, jų sampratos ir datavimo tiesioginis perkėlimas apibūdinant Lietuvos medžiagą yra kiek nepamatuotas ir abejotinas. Tai ypač tampa aišku dabar, kai dešimtojo dešimtmečio tyrinėjimai atskleidė panašių kultūrinių reiškinių egzistavimą Dnepro (Зализняк, 1989; Zaliznyak, 1995) ir Volgos aukštupio baseinuose (Sinitsyna, 1993). Greičiausiai Pietų Lietuva, kaip ir visas Nemuno baseinas, buvo ta kryžkelė, kur susidūrė ir sąveikavo šio tipo Vakarų ir Rytų Europos kultūrinės grupės. Šiuos sudėtingus reiškinius jau dabar galime atsekti turimoje Pietų Lietuvos vėlyvojo paleolito medžiagoje. Kartu reikia pastebėti, kad šių tyrinėjimų tėra tik užuomazgos. Lietuvoje žinoma apie 60 Pabaltijo Madleno tipo kultūrinių grupių stovyklaviečių ir radimviečių. Iš jų paminėtinos Varėnos rajone esančios Ilgio ežero, Mitriškių, Maskaukos, Varėnės 2-oji, Mergežerio, Glyno 6-oji stovyklos. Nemažai šio tipo stovyklaviečių rasta Ežerynų ir Margionių titnago kasyklų ir dirbtuvių kompleksuose. Visos minėtos Pietų Lietuvos stovyklavietės buvo išikūrusios ant aukštų upių ir ežerų terasų ir pagal topografines aplinkybes bei titnago apdirbimo technikos ypatybes gali būti datuojamos aleriodo pabaiga – vėlyvučiu driasu (Rimantienė, 1998).

Vėlyvojo paleolito Svidrų kultūros paminklų aptinkama į rytus nuo Oderio – Vislos, Bugo, Nemuno, Dnepro ir Dauguvos baseinuose. Pagrindiniai bruožai, atskiriantys šią grupę nuo Pabaltijo Madleno grupės, yra specifiniai strėlių antgalių tipai su plokščiu retušu įtvoros apatinėje pusėje. Strėlių antgaliai yra ilgi, siauri, karklo ir lauro lapo formų, skaldytiniai dvigaliai, skirti netaisyklingoms skeltėms skelti, gremžtukai irgi dažniausiai siauri ir ilgi. Pietų Lietuvoje yra žinoma apie 90 Svidrų kultūros stovyklaviečių. Visi šiuo metu turimi stratigrafiniai ir gamtos mokslų metodais gauti duomenys rodo, kad Svidrų kultūra vystėsi vėlyvojo driasio laikotarpiu, išlikdama ir preborealio pradžioje, maždaug 8700–7700 m. pr. Kr. (Sulgestowska, 1989; Schild, 1996). Tai patvirtina radiokarboninės datos iš Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės apatinio sluoksnio: 9820 ± 220 b.p. (Ta-2601); 9910 ± 100 b.p. (Ta-2606).

Riba, skirianti paleolitą nuo mezolito Vidurio ir Šiaurės Europoje, yra ryškus klimato pasikeitimas tarp ledyninio ir poledyninio laikotarpių, arba, kitaip tariant, tarp vėlyvojo driasio ir preborealio. VIII tūkstantmetyje pr. Kr. prasidėjo poledyninis klimato atšilimas, kuris ir laikomas mezolito, arba vidurinio akmens amžiaus pradžia. Klimato pokyčiai pakeitė žmonių gyvenimo būdą ir sudarė sąlygas plisti naujoms kultūroms.

Ledynams traukiantis, buvęs ledyninis Baltijos ežeras per susidariusią protaką susijungė su vandenynu ir virto sūriavandene Joldijos jūra. Vandens lygis jūroje, upėse ir ežeruose smarkiai krito. Ledynui pasitraukus iš Vidurio Švedijos iškilo sausumos slenkstis, vėl atskyręs jūrą nuo vandenyno – susidarė gėlavandenis Ancylaus ežeras. Neilgai gyvavęs šis ežeras suformavo sąlygas naujai Baltijos jūros fazei – sūriavandenei Litorinos jūrai, kurios krantų linijos jau daug artimesnės dabartinėms. Jūros kaita labai paveikė klimatą. Mezolito pradžioje klimatas buvo nepastovus: vienas po kito sekė atšilimai ir atšalimai. Lietuvoje tuo metu paplito pušys, lazdynai, išnyko didelėmis kaimenėmis gyvenantys ir klajojantys šiaurės elniai. Įsivyravo mišriųjų miškų tipo gyvūnija: briedžiai, šernai, stirnos, bebrai. VII tūkstantmetyje pr. Kr. prasidėjo pats šilčiausias poledyninis atlantinis laikotarpis su švelniomis žiemomis ir šiltomis, drėgnomis vasaromis. Paplito plačialapių medžių miškai. Tarp miško gyvūnijos įsivyravau kilnūs elniai.

Pačioje mezolito (preborealio) pradžioje Lietuvos teritorijoje, kaip ir kaimyninėje Lenkijoje, dar išliko Svidrų kultūra. Turimos Svidrų kultūros vėlyvojo etapo datos iš Calovanės (Lenkija) siekia 9750 ± 80 b.p. (Gd-1662) ir 9700 ± 80 b.p. (Gd-1717) (Schild, 1996). Šį etapą galima datuoti ir anksčiau nurodytomis datomis iš Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės apatinio sluoksnio. Kadangi šio laikotarpio stovyklavietėms atskirti dažnai nepakanka tipologinių kriterijų, Lietuvoje dalis tyrinėtojų naudoja topografinės padėties kriterijų, tiesa, labiau tinkamą tik kalbant apie stovyklavietes prie didžiųjų upių. Skirtingai nuo paleolitinių, epipaleolitinių stovyklavietės dažniausiai yra aptinkamos ant upių pirmosios viršsalpinės terasos (Rimantienė, 1996). Matyt, jau preborealio pirmojoje pusėje (VIII tūkst. pr. Kr. I pusė) Pietų Lietuvos, Baltarusijos Nemuno baseino šiaurinėje dalyje ir ŠR Lenkijoje vėlyvųjų Svidrų kultūros gyventojų grupių pagrindu susiformuoja ankstyvojo mezolito Kundos kultūra. Gana greitai ši kultūra kolonizuoja visą Rytų

Pabaltijį, pasiekia Pietinę Suomiją ir Ladogos bei Onegos ežerų pietines apylinkes (Ostrauskas, 2000). Šiai kultūrai būdingi vadinamieji Pulli tipo įklotiniai strėlių antgaliai iš taisyklingų skelčių, nelygiašoniai trikampiai mikrolitai, ašmenėliai iš skelčių dalių statmenai retušuotais šonais ar galais. Kundos kultūra gamtamokslinėmis datomis yra datuojama preborealio viduriu – borealio pradžia (VIII tūkst. pr. Kr. vidurys – VII tūkst. pr. Kr. pradžia) (Brzozowski, Siemaszko, 1995; Zagorska, 1992; Янитс, 1990).

Preborealio viduryje (VIII tūkst. pr. Kr. vidurys) Pietų Lietuvą pasiekia Kudlajevkos kultūros nešėjai iš Polesės. Kudlajevkos kultūros gyvenvietėms yra būdingi kiek kitokio tipo mikrolitiniai antgaliai – vadinamieji Kudlajevkos-Stavinogos tipo mikrolitiniai antgaliai statmenai retušuotu vienu šonu. Paprastai šie mikrolitai yra pagaminti dvipusio statmeno retušo ir mikrorėžtukinės technikos pagalba. Lenkijoje Stavinogos tipo stovyklavietės ir joms artima Komornicos kultūra yra datuojamos preborealio antrąja puse – borealiu (VIII tūkst. pr. Kr. II pusė – VII tūkst. pr. Kr.) (Schild, 1996). Pietų Lietuvos ankstyvojo mezolito stovyklavietėse dažnai aptinkama ir Kundos bei Kudlajevkos kultūroms būdingų dirbinių; kartais vyrauja vienai, kartais kitai kultūrai būdingi dirbinių tipai. Galbūt dalis radinių priklauso nevienalaikėms atskirų kultūrų stovyklavietėms, tačiau ilgą laiką greta gyvavusios kultūros greičiausiai tarpusavyje sąveikavo. Ryškiausia Kundos kultūros stovyklaviečių koncentracija Pietų Lietuvoje yra aptikta Merkinės apylinkėse: tai Pamerkinės, Jonionių, Netiesų 1-oji, Merkinės 3-oji ir Merkinės 3A gyvenvietės. Ryškūs Kudlajevkos ir menkesni Kundos kultūrų keliolikos nevienalaikių stovyklaviečių pėdsakai Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės viduriniame sluoksnyje buvo datuoti preborealio antrąja puse – borealio pirmąja puse (Ostrauskas, 2001). Stovyklavietės iš Kundos, Kudlajevkos bei Komornicos kultūrų kontaktinės zonos su galbūt hibridinio tipo titnago kompleksais yra žinomos Šiaurietinėje Lenkijoje (Brzozowski, Siemaszko, 1995).

Manoma, kad borealio pradžioje Pietų Lietuvą pasiekė nauja gyventojų migracijos banga, siejama su Maglemozės kultūra (pietinis Baltijos pajūris). Archeologinėje literatūroje persikėlėlių sukurta kultūra pagal kapą Lenkijoje paprastai yra vadinama Janislavicų vardu. Lietuvoje dažnai yra vartojamas tiesiog Maglemozinės kultūros vardas (Rimantienė, 1996). Šiai kultūrai yra būdingas platus mikrorėžtukinės technikos panaudojimas, lancetiniai ir trapeciniai strėlių antgaliai, nelygiašoniai trikampiai mikrolitai, ovaliniai kirveliai. Žinomiausia šios kultūros stovyklavietė Pietų Lietuvoje yra Maksimonių 4-oji, tyrinėtojų paprastai priskiriama ankstyvajam – borealio – kultūros etapui, kadangi jos inventoriuje dar nėra trapecinių strėlių antgalių. Daugelis Janislavicų kultūros gyvenviečių Lenkijos, Lietuvos, Ukrainos ir Baltarusijos teritorijose gyvavo atlančio pirmojoje pusėje (VI tūkst. pr. Kr. – V tūkst. pr. Kr. I pusė). Šiam etapui priskirtinos Varėnės 2-oji gyvenvietė ir Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės viršutinis sluoksnis, datuotas 7250 ± 200 b.p. (Ta-2599). Šią datą patvirtina durpių sluoksnio, esančio tiesiai virš radinių horizonto, datavimas 7060 ± 150 b.p. (Ta-2610).

Maždaug V tūkstantmečio pr. Kr. viduryje (pagal aplinkinių kraštų nekalibruotas C-14 datas) Janislavicų kultūros gyventojų grupės Pietų Lietuvoje pasiekė Centrinės Europos neolito kultūrų įtaką. Iš pradžių buvo perimta keramikos gamybos technologija. Su jos pasirodymu Lietuvoje yra siejama neolito laikotarpio pradžia. Kiek vėliau Lietuvoje žmonės išmoko gludinti, gręžti ir pjauti akmenį, susipažino su gamybinio ūkio – žemdirbystės ir gyvulininkystės – pradmenimis. Lietuvoje neolito laikotarpis chronologiniu ir kultūriniais požūriais yra skirstomas į du tarpsnius: į ankstyvąjį ir vidurinį (V tūkst. pr. Kr. vid. – IV tūkst. pr. Kr. pr.) bei vėlyvąjį (III tūkst. pr. Kr. – II tūkst. pr. Kr. pr.).

Ankstyvojo ir vidurinio neolito laikotarpiu Pietų Lietuvoje gyvavo neolitinė Nemuno kultūra. Jos susiformavimas sietinas su vėlyvojo mezolito Janislavicų kultūra, iš pietinių kaimynų perėmusia įgudžius gaminti keramiką. Trūkstant iki šiol gamtamokslinių datų Pietų Lietuvos neolito datavimas buvo paremtas tipologiniais keramikos požūriais – molio mase, puodų forma ir ornamentika. Ankstyvosios, vadinamosios Dubičių tipo, keramikos molio masė buvo liesinta augalinėmis priemaišomis ir puošta duobučių bei šukinio štampos išpaudėlių pavienėmis eilutėmis indo viršutinėje dalyje. Žymiausios šio etapo gyvenvietės: Dubičių 3-oji, Kašėtų 1-oji. Vėliau puodų molio masė, be augalinių, pradėta liesinti ir grūsto kvarcito priemaišomis, kuris laikui bėgant visiškai pakeitė kapotus augalus. Puodų forma ir ornamentika tapo sudėtingesnės. Vidurinio neolito etapui priskirtinos Papiškių 4B, Šakių, Margių 1B, Versminio upelio 1B, Kašėtų 1-oji, Grūdės ežero 3-oji ir kt. gyvenvietės (Rimantienė, 1996).

Vėlyvojo neolito laikotarpiu Pietų Lietuvoje šalia Nemuno kultūros gyvenviečių pasirodė Virvelinės keramikos ir Pamarių kultūrų gyvenvietės. Žymesnės vėlyvojo neolito – žalvario amžiaus pradžios Nemuno kultūros gyvenvietės: Margių 1-oji, Barzdžio miško 1-oji, Karaviškių 6-oji. To paties laikotarpio tyrinėtoms Pamarių kultūros gyvenvietėms: Lynupio, Varėnės 5-oji, Šakių lankos, Katros ištakų 1-oji. Minėtoms kultūroms veikdamos viena kitą Pietų Lietuvoje gyvavo ilgai ir išliko iki žalvario amžiaus pradžios. Detali Lietuvos Virvelinės keramikos ir Pamarių kultūrų gyvenviečių chronologija remiasi radiokarboninėmis datomis iš Vakarų ir Šiaurės Rytų Lietuvos bei kaimyninių kraštų gyvenviečių. Pietų Lietuvoje turime vienintelę datą iš Šakių lankos gyvenvietės židinio: 3680 ± 350 b. p. (LE-3710). III tūkstantmečio pr. Kr. II pusėje Lietuvos teritoriją pasiekė ir kitos neolito Rutulinių Amforų kultūros gyventojų grupės. Pietų Lietuvoje šios kultūros pėdsakų aptikta Katros upės pakrantėse. Didžiausioje Rutulinių Amforų kultūros gyvenvietėje, Katros ištakų 1-ojoje, arklių dantys radiokarboniniu metodu buvo datuoti 4060 ± 70 b. p. (Ki-7619); 4135 ± 65 b. p. (Ki-7620).

Neolitas baigėsi, pradėjus gaminti žalvario dirbinius. Rytų Latvijoje Lagažos gyvenvietėje pirmieji žalvario apdirbimo pėdsakai buvo datuoti 3685 ± 80 b. p. (Ta-749); 3640 ± 70 b. p. (Ta-396) (Лозе, 1979, 121)

3.3. Medžiojamoji fauna akmens amžiuje

Stambiausi medžiojami žvėrys. Europoje ir gretimose Azijos srityse dabar gyvena 119 žinduolių rūšių. 113 iš jų atsirado naujausio geologinio periodo, kuriame mes dabar gyvename, kvartero (antropogeno) laikotarpiu. Šešios žinduolių rūšys išsivystė paskutiniojo makroklimato ritmo Merkinės tarpledynmečio ir Nemuno ledynmečio metu. Šis klimato ritmas prasidėjo prieš 130000 metų. Stambiujų žinduolių radinių kompleksai yra naudojami Europoje, skirstant gyvenviečių kvartero sluoksnius (Gaigalas, 1987).

Vienas įdomiausių pleistoceno (ledynmečio laikotarpio) stambių žinduolių atstovų buvo mamutas (*Mammuthus primigenius*), šiuolaikinio dramblio (*Elephas*) artimas giminaitis. Nepaisant nevienodų pažiūrų apie dramblių evoliuciją ir pasiskirstymą, visi tyrinėtojai pripažįsta, kad plioceno–pleistoceno metu gyveno trys dramblių gentys: *Archidiskodon*, *Mammuthus* ir *Palaeoloxodon*. Rytų Europoje daugiausia buvo paplitę dviejų pirmųjų genčių drambliai. Mamutai turėjo aukštyn išlenktas ilgas iltis, siekusias 5 m, ir storą gauruotą kailį, kuris juos patikimai saugojo nuo speigų. Tai didžiausias kada nors Lietuvoje gyvenęs ir medžiotas žvėris. Jį pačiomis primityviausiomis priemonėmis intensyviai medžiojo senojo akmens amžiaus (paleolito) žmonės. Lietuvoje nesurasta apdirbtų mamuto kaulų ir ilčių, tačiau kitur mamutų skeletų liekanų surasta paleolito laikotarpio žmonių stovyklose.

Mamutai buvo milžiniški žolėdžiai. Jų Lietuvoje galėjo būti keli tūkstančiai. Šie žvėrys išgyvendavę iki 150 metų, dantis keisdavę šešis kartus. Mokėdavę trimituoti kaip drambliai.

Lietuvoje mamutų kaulų radiniai nėra reti. Vis dėlto dažnai jie yra išsibarstę ir guli nebe pirminėje padėtyje. Jų surandama nuo seno, ir ypač pagausėjo atliekant žemės kasimo darbus. Ne visada į juos atkreipiamas deramas dėmesys, nors jie labai vertingi mokslui, atkuriant praeities aplinkos gamtines sąlygas ir pan.

Praėjusiame šimtetyje prieš Vilniaus universiteto uždarymą (1832 m.) zoologijos kabinete buvo saugomi 79-i mamutų kaulai, iš jų apie 40 dantų. Šie mamutų kaulų radiniai įvairiu metu buvo surinkti universiteto darbuotojų, studentų ir vietinių gyventojų Neries pakrantėse, o didelė dalis – tada buvusiam Vilniaus priemiestyje Šnipiškėse (buvusio Tėvynės kino teatro rajone).

Pagal turimus duomenis galima tvirtinti, kad mamutai Pietų Lietuvoje atsirado prieš 240–180 tūkstančių metų. Jų kūnas siekė 2,5–3,5 m aukščio, svėrė iki 7 t, apaugę ilgais, pusmetriniais, tankiais rudais plaukais. Po oda buvo sukauptas storas riebalų sluoksnis atsargai. Gyveno prie ledyno pakraščio tundroje. Mito žolė ir krūmokšniais, kuriuos žiemą iš po sniego atkasdavo iltimis.

Lietuvoje vienas įdomiausių radinių buvo aptiktas kasant kanalizacijos griovį 1957 m. Vilniuje, Antakalnio rajone, Smėlio gatvėje. Čia gerai išsilaikę mamuto griaučiai gulėjo Neries slėnio trečiosios viršsalpinės terasos vaginio aliuvinio smėlio ir žvirgždo su gargždu nuosėdose 3,5 m gylyje. Ten atrastos dvi mamuto iltys. Dešinėsios ilties ilgis siekė 294 cm, o kairiosios – 281 cm. Maksimalus ilčių skersmuo – 17,3 cm. Surinkta daug kitų kaulų: vienas kaklo slankstelis, apatinis žandikaulis, dešinės priekinės kojos